חנוכה

א. בענין זמנו של נצחון המלחמה בנס חנוכה מצינו ב' שיטות בראשונים: א) דעת הרמב"ם שהי' בכ"ה בכסלו, וב־לשונו[1] „וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בחמשה ועשרים בחודש כסליו הי'[2] ונכנסו להיכל כו'". ב) דעת המאירי[3] ש„תגבורת זה הי' בכסלו בכ"ד בו"[4].

והנה ידוע שיש ב' דיעות[5] בנוגע ל־גדרם של ימי חנוכה, אם קבעום רק להלל ולהודאה ולא למשתה ושמחה[6], או שקבעו אותם אף למשתה ושמחה[7], ובלשון הרמב"ם[8] „שמונת ימים האלו שתחלתן (ליל[9]) חמשה ועשרים בכסליו ימי שמחה[10] והלל"[11].

ולכאורה יש לומר שזה קשור עם הפלוגתא הנ"ל (באיזה יום הי' נצחון ה־מלחמה), ובהקדם משנ"ת במ"א[12], שה־פלוגתא אי ימי חנוכה הם ימי שמחה, תלוי' בטעם קביעת ימי חנוכה: להדעות שימי חנוכה הם רק ימי הלל והודאה נקבע היו"ט (בעיקר) על נס הנרות, דכיון שזהו (בעיקר) ענין רוחני, לכן גם חגיגת היו"ט היא על ידי הלל והודאה להשם (ענין רוחני); משא"כ לדעת הרמב"ם (עיקר) קביעת ימי חנוכה הוי מפני נצחון המלחמה, ולכן תקנו חכמים שיהיו גם ימי שמחה, שמחה גשמית וגופנית, כמו שנצחון המלחמה הי' הצלה גופנית, וזה

---

1) הל' חנוכה פ"ג ה"ב. וראה גם כל בו ואבודרהם שבהערה 15.

2) כן מפורש בפר"ח או"ח ר"ס עת"ר, שמדברי הרמב"ם מוכח בהדיא שנצחו ביום כה (ועי"ש (וב־ברכ"י שם ובכמה מפרשים) — השקו"ט בזה שאנו מדליקים בליל כה ולא בליל כו).

3) שבת כא, ב.

4) וכ"ה במאמרי אדה"ז תקס"ג (ע' נז). שערי אורה ד"ה בכ"ה בכסלו פנ"ג. סהמ"צ להצ"צ מצות נ"ח (עא, א). ועוד. וכן מוכח בלקו"ת צו טז, א. תו"א סוף פ' וישב.

5) ב' הדיעות הובאו בהשלמה לשו"ע אדה"ז (לבעל דברי נחמי') סי' עת"ר ס"ג. וש"נ.

6) מהר"ם מרוטנבורג ז"ל, הובא במרדכי ל־פסחים פ"ד (סתר"ה). טור או"ח סעת"ר. שו"ע שם ס"ב.

7) מרדכי הארוך הובא בד"מ או"ח שם. תוד"ה הלכה — תענית יח, ב („אחנוכה ואפורים . . דיום משתה ושמחה כתיב"). שו"ת הרשב"א ח"א סתרצ"ט („שמחה ועונג"). ועוד. וראה לקמן הערה 11.

8) שם ה"ג.

9) כ"ה ברמב"ם הוצאת פרענקל. ולפנינו ליתא „ליל".

10) כן מפרש ביש"ש לב"ק פ"ז סל"ז (וראה גם ב"ח או"ח שם ד"ה ומ"ש משום) בדעת הרמב"ם „ר־אותן סעודות שעושין בימי חנוכה נראה שהן סעודות מצוה ולא כדברי מהר"ם כו' אלא כדברי הרמב"ם שהן ימי שמחה והלל כו'" (ומדייק כן גם מגמ': וב־תלמודא משמע דנתקנו נמי למשתה ושמחה מד־אמרינן . . לשנה אחרת קבעו ועשאום יו"ט כו'). וראה גם נמוקי מהרא"י על הרמב"ם שם. ובבנין שלמה מפרש ברמב"ם ד„מצוה לאכול בו . . שקב־עוהו לשמחה", היינו למשתה כמו שאמרו ביו"ט אין שמחה אלא בבשר. ובב"ח שם בסופו (מהר"ש מאוסטרייך) ד„יש לנהוג שמחה ומשתה . . והוכיחו קצת מרבינו יואל . . ולא סגי בלא פת". וראה השלמה לשו"ע אדה"ז שם עה"ג.

11) ולענין הלכה כתב ברמ"א שם „שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות". ומציין למהר"א מפראג ש־הוא (מהר"א מפראג) המקור שהביא בד"מ שם ד„קבעו משתה ושמחה". ובהשלמה לשו"ע אדה"ז שם: ולענין מעשה מנהג קדום הוא להרבות בסעודה בימים אלו וכן נוהגין במדינות אלו.

12) לקו"ש ח"י ע' 142 ואילך.

שנקבעו (גם) להלל והודאה שהוא ענין רוחני, י"ל שזהו ענין נוסף בשביל נס הנרות (ענין רוחני).

ועפ"ז יש לומר, ששני הענינים שכתב הרמב"ם — (א) שימי חנוכה הם ימי שמחה, (ב) (גם) נצחון המלחמה הי' בכ"ה — שייכים זל"ז, כי לדעתו קביעת היו"ט דחנוכה היא לזכר שני הענינים שאירעו באותו היום: משא"כ הדיעה שעיקר קביעת היו"ט דחנוכה (שתחלתו בליל כ"ה) היא מפני נס הנרות ולא בשביל ניצוח המלחמה — י"ל שהיא בהתאם להדיעה שנצחון המלחמה הי' ביום שלפניו (כ"ד בחודש), ובכ"ה בכסלו אירע (רק) נס הנרות.

ועפ"ז מדוייק לשון המאירי[3], כש־מבאר תוכן חגיגת הלילה הראשון (שלא הי' בו לכאורה שום נס בהשמן), שכ' „מברכין על הגאולה ועל הודאת מציאת הפך" — והיינו, שלא הסתפק בזה שמברכין „על הגאולה" (נצחון המלחמה) אלא מוסיף גם „על הודאת מציאת הפך" — כי מצד הגאולה עצמה היו קובעים את היו"ט ביום כ"ד (יום נצחון המלחמה), ולכן מוסיף שהטעם ליום ראשון דחנוכה הוא גם מצד מציאת הפך (הקשורה עם הדלקת המנורה דליל כ"ה).

ב. אמנם כד דייקת אין הדברים מוכרחים, שהרי בפורים מצינו במפורש שהיו"ט הוא בשביל נצחון המלחמה, „אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם"[13], ומ"מ נקבע היו"ט (לא ביום ה־נצחון אלא) ביום המנוחה, „ונוח בארבעה עשר . . בחמשה עשר בו ועשה אותו יום משתה ושמחה"[14]. וא"כ גם בחנוכה אפ"ל כן, דאף שנצחון המלחמה הי' ביום כ"ד בחודש, מ"מ נקבע היו"ט (על נצחון זה) ביום שלאח"ז, כ"ה בכסלו, שהוא יום המנוחה (וכידוע גם הרמז בשם חנוכ"ה[15] — „חנו בכ"ה"[16], היינו שכ"ה הוא יום המנוחה[17]).

וכן נקט אדמו"ר הזקן[18] ד„יו"ט דפסח הוא ביום שנעשה הנס, משא"כ בחנוכה ופורים שהן ביום המנוחה" (וכדלקמן סעיף ד)*[17].

ועפ"ז נמצא, שלדעת הרמב"ם, דס"ל שנצחון המלחמה הי' ביום כ"ה, וס"ל ש־קביעת היו"ט היא על שם נצחון המלחמה כנ"ל (ולדעת הפר"ח[19], לשיטת ה־רמב"ם יום ראשון דחנוכה הוא רק ע"ש נצחון המלחמה) — הרי היו"ט דחנוכה הוא (לא ביום המנוחה שלאח"ז, כב־פורים, אלא) ביום הנצחון, כמו בפסח; משא"כ לדעת המאירי שנצחון המלחמה הי' בכ"ד, הרי קביעות היו"ט (שהיא גם על הגאולה) היא ביום המנוחה (כב־פורים).

ויש לומר שהפלוגתא אם חנוכה הוי ביום המנוחה או ביום הנצחון, תלוי' בהסברת השייכות דנצחון המלחמה לה־יו"ט דחנוכה.

---

13) מג"א ס, א.

14) שם ס, יז־יח.

15) שבלי הלקט סקפ"ט. ר"ן לרי"ף שבת פ"ב. כל בו סמ"ד. טאו"ח סעת"ר. אבודרהם סדר הדלקת נר חנוכה. לבוש שם. ובכ"מ.

16) וכ"ה בתקו"ז ת"ג (כט, א); חנו כ"ה.

17) ולהעיר מלשון האבודרהם שם שכתב שם לפנ"ז (ע"ד לשון הרמב"ם) „וגברו בני חשמונאי ונצחום יום כה בכסלו", ובכל בו „וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בכ"ה יום בכסלו הי'". ועד"ז בהשלמה לשו"ע אדה"ז שם (ס"ב) הביא ב' הלשונות (בתחלת הסעיף ובסופו). ואכ"מ.

*17) וראה בארוכה ס' השיחות תשמ"ט ח"א ע' 113 ואילך.

18) לקו"ת (וראה גם תו"א) שבהערה 4.

19) או"ח סעת"ר. וראה גם בנין שלמה על ה־רמב"ם כאן. ועוד.

כלומר: לכו"ע היו"ט דחנוכה שייך הן לנצחון המלחמה והן לנס הנרות, אלא דפליגי אם הנס דנצחון המלחמה אינו אלא הקדמה והכשרה לנס הנרות, שהוא הגמר ושלימות, וזהו סיבת קביעת החג, או שנצחון המלחמה לא נחשב כהקדמה בלבד, אלא דומה בתוקפו לנס הנרות בשייכות לקביעת ימי חנוכה.

[ולכן להדיעה שנצחון המלחמה הוא רק הקדמה והכשרה, ויו"ט דחנוכה הוא על זה שטהרו את המקדש והדליקו נרות – נס הנרות, הרי ימי חנוכה אינם ימי שמחה, משא"כ לדעת הרמב"ם שנצחון המלחמה שווה בתוקפו בתור סיבת קביעת ימי חנוכה, יש בחנוכה שני ענינים, גם "ימי שמחה"].

ג. והביאור בזה:

ימים טובים שנקבעו לזכרון על נס שאירע לבנ"י בזמן מסויים, יש בהם ב' אופנים ופרטים: (א) היו"ט נקבע על הצלת וגאולת ישראל, ולא על אופן ה־הצלה והגאולה, (ב) קביעת היו"ט היא לא רק על עצם ההצלה וגאולת ישראל, אלא גם על אופן הגאולה, שהיתה באופן מיוחד.

ויש לומר, שלדעת הרמב"ם, זהו אחד החילוקים בין פורים וחנוכה, דאף שב־שניהם היתה הצלת וגאולת ישראל מיד אויביהם ושונאיהם [ואדרבה, עיקר הצלת וגאולת ישראל בגלוי היתה בימי הפורים, שאז ניצלו מגזירת המן ש"בקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד"[20]], הרי בפורים עיקר קביעת היו"ט הוא על התוצאה, הצלת וגאולת ישראל[21], וטעם הדבר הוא, כי ההצלה ונצחון המלחמה גופא לא היו ע"י נס גלוי, אלא ע"י נס המלובש בדרכי הטבע: משא"כ בחנוכה, שקביעת החג היא לא רק על התוצאה, ישועת והצלת ישראל, כ"א גם על אופן הנס, "ועל הנסים כו' מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים"[20].

ולכן בפורים נחשב נצחון המלחמה רק כעין הכשרה והקדמה להעיקר – ישועת ישראל, ולכן נקבע החג לא ביום שבו הי' נצחון המלחמה אלא ביום ה־מנוחה שבו מודגשת הצלת ישראל: משא"כ בחנוכה שגם הנצחון הוא מעצם הנס ושייך להיו"ט, הרי קביעת היו"ט היא באותו יום שהי' הנצחון.

ד. והנה הובא לעיל שרבינו הזקן נקט כשיטת המאירי[22], ומבאר שחנוכה אינו כמו פסח, שחנוכה נקבע ביום המנו־חה (והנצחון הי' ביום שלפניו), משא"כ בפסח שהיו"ט נקבע ביום שנעשה הנס [וכמו שמבאר שם הטעם ע"פ פנימיות הענינים[23], דכאשר הנצחון והיו"ט הם בשני ימים ה"ז מורה שנצחון האויב הוא ענין נפרד מהיו"ט עצמו (ורק הכנה אליו), משא"כ בפסח שהי' הנס על ידי שנגלה עליהם ממה"מ הקב"ה בכבודו ובעצמו, שלמעלה מחילוקי דרגות, לכן היו שני הדברים ביחד, בלי התחלקות בין נגוף למצרים ורפוא לישראל].

אבל י"ל, שתוכן ביאור אדמו"ר הזקן מתאים גם לשיטת הרמב"ם (שנצחון ה־

20) נוסח ועל הנסים.

21) ראה מנות הלוי למג"א ט, כ־כב (רט, א).

22) מובן שאין מכאן הכרח שאדה"ז מכריע (ל־הלכה) כדיעה זו שהי' בכ"ד, וכידוע בכ"מ בפני־מיות התורה, שמבארים ענין לדיעה אחת אף שאינו להלכה (דהרי אלו ואלו דברי אלקים חיים – עירובין יג, ב), ולדוגמא הביאור בלקו"ת (נצבים מה, סע"א. וכ"ה בכ"מ) בענין "שופר של יעל פשוט" אף שאינו להלכה (טושו"ע ודאדה"ז ר"ס תקפו). אבל עכ"פ בנוגע לענייננו – הביאור בהמאמר הוא (בעיקר) לדיעה זו.

23) לקו"ת שם טז, ב.

מלחמה הי' בכ"ה), כי אינו דומה חנוכה לפסח, שבפסח היו שני הדברים – נגוף למצרים (מכת בכורות) ורפוא (גאולה) לישראל – בנושא אחד, כמ"ש אדמו"ר הזקן[23] (ומוסיף "ומ"ש בספרים שזה הי' קודם חצות וזה לאחר חצות אינו אלא הכל בזמן אחד"): משא"כ בחנוכה, אף שגם נצחון המלחמה הוי בכלל הנס ש־עליו נקבע היו"ט, מ"מ, עיקר הנס דחנו־כה הי' נס השמן והנרות, שבזה הי' נס גלוי ממש, ש"לא הי' בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים", ועוד זאת, שנס הנרות מורה על הצלת דת ישראל (היפך ביטול דתם וכו'[24]) – וא"כ היו כאן ב' נסים שונים שארעו בשני זמנים שונים, נצחון המלחמה ונס פך השמן (שהוא שלימות הצלת וגאולת ישראל).

[ותוכן פלוגתת הרמב"ם והמאירי אי נצחון המלחמה בחנוכה הי' בכ"ד או בכ"ה י"ל: להמאירי, אף שביחס לפורים נחשב נצחון המלחמה דחנוכה בכלל הנס, מ"מ, עיקר הנצחון דחנוכה הוא נצחון הדת (ובפרט שנצחון המלחמה לא הי' נס גלוי כנס פך השמן, שהרי הי' לנצחון זה אחיזה בטבע), והנס דנצחון המלחמה נחשב רק כהכשרה להעיקר[25], ולכן ס"ל דגם בחנוכה היו"ט הוא (לא ביום נצחון המלחמה, כ"א) ביום המנוחה, כמו בפורים [ועפ"ז מובן מה שמדייק המאירי שבלילה הראשון "מברכין על הגאולה[26] ועל הודאת מציאת הפך"

24) ראה רמב"ם שם ה"א. וראה ב"ח שם: מצוה אחת יש בידן כו' הדלקת מנורה כו'.

25) ראה לקו"ש ח"י שם הערה 18. חכ"ה ע' 237 ואילך.

26) ולא נצחון המלחמה. ולהעיר ממהר"ץ חיות לשבת שם (וראה גם העמק שאלה לשאילתות שאילתא כו סוסק"א וסק"ז), שר"ל שאין מברכין על נס הנצחון כיון שאינו יוצא מדרך הטבע.

כנ"ל]: משא"כ הרמב"ם ס"ל, שגם נצחון המלחמה (וההצלה הגשמית) הוא ענין עיקרי בחנוכה (אף שגם הרמב"ם ס"ל שאחד הדברים העיקריים שבנצחון ד־חנוכה הוא הצלת הדת)].

ולפי זה יוצא, שלדעת הרמב"ם – ג' חלוקות בדבר: בפורים קביעת היו"ט אינה ביום הנצחון אלא ביום המנוחה; בחנוכה קביעת היו"ט היא ביום שהיו בו ב' הדברים – נצחון המלחמה וגם הנס דפך השמן, שהם ב' דברים שונים שהיו בשני זמנים; ובפסח היו שני הדברים (נגוף למצרים ורפוא לישראל) בנושא אחד.

ולפי המבואר בכ"מ (בפנימיות התו־רה) שגדרו של יום טוב הוא, דהוי יום מיוחד שבו היתה (וישנה) התגלות והמ־שכת קדושה (נוספת) בעולם, י"ל, ש־שלשת אופנים אלה מורים על ג' אופנים בגילוי קדושתו של הקב"ה בעולם:

בפורים היתה התגלות הקדושה בעי־קר בהצלת וישועת ישראל, ואיבוד המן ונצחון המלחמה הם כעין הקדמה להת־גלות זו; בחנוכה גם בנצחון המלחמה הי' התגלות הקדושה, אבל דרגת הקדו־שה אינה בשווה להתגלות הקדושה שב־נס פך השמן; ובפסח היתה התגלות קדו־שה אלקית נעלית כ"כ שגילוי הי' בב' הענינים בשווה, שגם ב"נגוף למצרים", מכת בכורות, היתה התגלות קדושה השווה לקדושה שמתגלית ע"י גאולת ישראל.

ה. והנה כל הדברים הללו ישנם גם בעבודת האדם, שסדר עבודתו הוא "סור מרע ועשה טוב"[27], ובעבודה זו דסור מרע (נצחון המלחמה) שבכאו"א מישראל ישנם ג' אופנים:

27) תהלים לד, טו.

א) „סור מרע" שענינו ביעור הרע מקרבו שיהא כלי נקי וראוי להשראת השכינה, שבאופן זה הסור מרע אינו אלא הכשר והכנה לעיקר עבודתו שהוא קיום מצות ה' — עשה טוב, „ע"ד משל המלך שרוצה להיות לו דירה בבית חדש אזי מתחלה צריך לנקותה מכל טינוף ולכלוך"[28], כן בעבודת האדם שתחלה צריך „לבער הרע ובערת הרע מקרבך[29] שלא יהי' שום לכלוך וטינוף ח"ו"[30] שהו"ע סו"מ, ואח"כ אפשר להיות קיום מ"ע שהוא „עד"מ תיקון וסידור כלים נאים שע"ז תהי' הדירה בתחתונים" ע"י המשכת קדושתו ית' בעולם[30].

ב) למעלה מזה הוא כאשר האדם אינו צריך לנקיון מטינוף ולכלוך, להיותו זהיר בקיום מצות ל"ת, ובמילא ה"ה כלי נקי — דמ"מ צריך להיות אצלו העבודה דסור מרע, שהו"ע של אתכפיא וקבלת עול, שכופה א"ע ומבטל א"ע לקיים רצון הבורא. כי ע"י זה שהאדם הוא יש ומציאות בפ"ע, הרי בזה גופא הוא סותר כביכול להשראת השכינה, שאין הקב"ה שורה אלא על דבר שבטל אצלו ית'[31] ודוקא כאשר האדם כופה ומבטל א"ע, דהיינו תנועה דסו"מ, אפשר להיות בו השראת הקדושה[32], וע"י אופן זה העבודה ד„סור מרע" אינה רק הכשרה והקדמה, אלא זהו חלק מהשראת קדושתו ית'.

ג) למעלה מזה הוא אופן ששניהם שווים:

28) לקו"ת שם טז, סע"א ואילך. ועד"ז בלקו"ת שבהערה 30.

29) ל' הכתוב פ' ראה יג, ב. שופטים יז, ז. ועוד.

30) לקו"ת בלק ע, ג.

31) תניא פי"ו (י, ב).

32) בכללות הו"ע היראה והקב"ע לא (רק) בשביל קיום מצות ל"ת המבואר בתניא פ"ד, אלא גם בשביל עשה טוב — תוכן המבואר בתניא רפמ"א. וראה בארוכה לקו"ש ח"ז ע' 180 ואילך. וש"נ.

גם כשהאדם נקי מכל לכלוך, והענין ד„סור מרע" אצלו הוא באופן של כפי' וביטול, שעי"ז אינו בבחי' יש ומציאות בפ"ע, מ"מ ישנו עדיין הפרש אצלו בין העבודה דסו"מ והעבודה דוע"ט, שבעשה טוב נרגש אצלו שמקיים רצון העליון שבזה ממשיך עליו קדושתו ית', ובסו"מ מרגיש שלילת המניעה, שכופה ומבטל א"ע כי אם לאו ה"ז סתירה להשראת השכינה:

אבל יש מדריגה עליונה יותר בעבודה, שביטולו לרצון העליון הוא מוחלט עד כ"כ שאינו מרגיש את החילוק בין הדרכים שעל ידם מביא השראת השכינה, אם זהו ע"י מניעת השלילה או ע"י המשכת הקדושה, להיותו בטל לרצון העליון ומקיימו בלי שום חשבונות (וע"ד מאמר ר' עקיבא[33] שישראל אמרו בשעת מ"ת על הן הן ועל לאו הן, שבין במ"ע בין במל"ת הי' נרגש אצלם ציווי (הכללי) של הקב"ה), ודוקא ע"י ביטול מוחלט זה שלמעלה מחשבון, המשכת הקדושה ע"ז היא בתכלית השלימות[34].

משיחות ש"פ וישב, ערב חנוכה, תשכ"ו, תשמ"ו

33) מכילתא יתרו כ, א. ונת' בארוכה בלקו"ש ח"ו ע' 119 ואילך.

34) והביאור בזה: נברא מצ"ע, הרי להיותו בגדר נברא הוא שלא בערך כלל לגבי הבורא, ולכן גם אם עבודתו של הנברא היא בתכלית העילוי והשלימות, כולל רגש של כפי' וביטול ע"פ חשבון, הרי אינו בערך להבורא, ובמילא השראת הקדושה שע"ז היא בהגבלה.

ורק כאשר הוא סר מרע ומקיים מצות בפשיטות שלמעלה מטעם ודעת, ולמעלה מכל חשבונות, גם למעלה מרגש הכפי' והביטול הבא מתוך חשבון (בשביל השראת השכינה), כ"א מתוך פשטות ותמימות לקיים רצון הבורא, דוקא אז נמשך רצון הבורא. ויש להאריך בכ"ז. ואכ"מ.